

50 lat odznak turystyki kwalifikowanej i krajoznawczych w Polskim Towarzystwie Turystyczno-Krajoznawczym

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze realizuje swoje cele statutowe między innymi poprzez propagowanie turystyki kwalifikowanej. Termin „turystyka kwalifikowana” pojawił się w Towarzystwie w latach 1951–1953, kiedy to do PTTK wstępowali turyści zrzeszeni wcześniej w sekcjach turystycznych i w rekreacyjnych klubach sportowych. Od tego czasu, obok tradycyjnie uprawianych form takich, jak turystyka górską, turystyka piesza nizinna, rozwinęły się również: turystyka kajakowa i żeglarska, motorowa, kolarska. Później wprowadzonymi formami turystyki kwalifikowanej były: nurkowanie podwodne, imprezy na orientację, a w ostatnich latach turystyka konna.

Obok innych cech przypisywanych turystyce kwalifikowanej Tadeusz Łobożewicz¹ podkreślał występowanie elementów współzawodnictwa indywidualnego i zespołowego. Według niego w programy imprez turystyki kwalifikowanej wpleciono elementy konkurencji sportowych, *podnosząc ich atrakcyjność, dając możliwości wyzicia się tym uczestnikom, których oprócz zamilowania krajoznawczego pasjonuje również sportowa rywalizacja*. Turystyka kwalifikowana, jeśli nawet zawiera niektóre elementy zbliżone do sportu: umiejętność posługiwania się sprzętem, doskonalenie tężyzny fizycznej, to jednak głównym jej celem jest poznawanie kraju oraz samodzielne zdobywanie i doskonalenie wiedzy turystycznej i krajoznawczej.

Osiąganie coraz wyższego stopnia specjalizacji generuje potrzebę przekazywania swoich umiejętności innym mniej zaawansowanym turystom. Sprzyja temu wypracowany w PTTK system kształcenia podstawowego i specjalistycznego oraz możliwość nabywania przez doświadczonych turystów uprawnień przodowników i instruktorów. Nabyte umiejętności i uprawnienia pozwalają samodzielnie organizować i prowadzić imprezy turystyki kwalifikowanej.

Widocznym – materialnym atrybutem uprawiania turystyki kwalifikowanej i krajoznawstwa jest zdobyta odznaka. Zdobywanie odznak turystycznych zapoczątkowa-

¹ T. Łobożewicz, *PTTK jako stowarzyszenie kształtujące nauki aktywnego wypoczynku i aktywnej turystyki*, „Ziemia '01”, Warszawa 2001, ss. 123–132.

ne zostało przez Polskie Towarzystwo Tatrzańskie około roku 1933 Górską Odznaką Narciarską, a w roku 1935 również Górską Odznaką Turystyczną². Upowszechniony system odznak turystyki kwalifikowanej i krajoznawczych obejmuje wszystkie dziedziny turystyki i krajoznawstwa. Regulaminy odznak, jak to trafnie ujął Gustaw Konopacki³ pomyślane są tak, aby:

- objąć swym zasięgiem wszystkich członków PTTK bez względu na wiek, stan zdrowia i przygotowanie krajoznawcze oraz turystyczne,
- wciągając do zdobywania odznak o coraz wyższych stopniach, a przez to kształtować na coraz wyższym poziomie wiedzę krajoznawczą, ekologiczną!, umiejętności turystyczne,
- dawać możliwość zdobywania odznak przez cały czas członkostwa w PTTK,
- możliwie najwcześniej kształtować turystę kwalifikowanego,
- stanowić formę kształcenia dla turystyki kwalifikowanej.

Odnaki są miernikiem kwalifikacji turystycznych i krajoznawczych w wybranych dziedzinach, sprzyjają również samodoskonaleniu się. Posiadacze odznak wyższych stopni, uzupełniając regulaminowe wymagania, stają się nie tylko fachowcami, ale często liderami wycieczkowania. Weryfikowanie odznak pozwala nawiązywać bezpośredni kontakt z przewodnikami i instruktorami ulubionych dyscyplin turystyki. Wyzwała, jak można sądzić, chęć doskonalenia swoich umiejętności i zdobywania wiedzy pozwalającej uzyskiwać kwalifikacje kadry programowej Towarzystwa. Posiadanie odznak daje formalną możliwość uzyskania uprawnień przodowniczych i instruktorskich.

Odnaki zdobywają turyści członkowie PTTK i nie zrzeszeni. Weryfikacją spełnienia określonych dla danej odznaki wymagań regulaminowych zajmują się przodownicy odpowiednich dyscyplin turystyki kwalifikowanej oraz instruktorzy w odniesieniu do odznak krajoznawczych. Wśród odznak krajoznawczych znajdują się również odznaki regionalne, np.: „Turysta Dolnego Śląska”, „Miłośnik Ziemi Elbląskiej”, „Miłośnik Kazimierza Dolnego”, okolicznościowe, np.: „Szlakiem Hubala”, „Szlakami Powstania Wielkopolskiego”, ogólnopolskie monotematyczne, np.: „Szlakiem Architektury Drewnianej w Polsce”, „Turysta Przyrodnik” i inne.

Korzystając z dostępnych danych – głównie sprawozdań na Walne Zjazdy PTTK i rocznych sprawozdań – w tabeli 1 przedstawiono dane liczbowe przyznanych odznak turystyki kwalifikowanej i krajoznawczych w latach 1951–2000. W pozycji odznaki krajoznawcze znalazły się jedynie przyznawane na podstawie regulaminów opracowanych i uchwalanych przez Komisję Krajoznawczą ZG PTTK⁴. Należy jednak podkreślić, iż dużym zainteresowaniem cieszyła się również Młodzieżowa Odznaka Krajoznawcza (MOK). Dla potwierdzenia powyższego stwierdzenia podaję liczby przyznanych MOK w poszczególnych latach: 1966 r. – 1 059, 1967 r. – 6 260, 1972 r. – 5 822, 1980 r. – 13 947, 1985 r. – 11 550, 1990 r. – 7 787, 1995 r. – 2 080 i 1999 r. – 2 200. Młodzieżowe Odznaki Krajoznawcze podobnie jak regionalne mogły być w sprawozdaniach z niektórych lat wykazywane w pozycji „inne”, stąd też

² W. Krygowski, *Górska Odznaka Turystyczna. Początki – rozwój – zadania*, Warszawa–Kraków 1985.

³ G. Konopacki, *Ochrona środowiska przyrodniczego i kulturowego a potrzeby współczesnej turystyki*, „Ziemia '01”, Warszawa 2001, ss. 91–110.

⁴ *Komisja Krajoznawcza PTTK w pięćdziesięciolecie Towarzystwa*, Sudety–Wrocław 2000.

dane liczbowe mają wartość bardziej szacunkową niż w przypadku pozostałych odznak. Do innych zaliczono również takie odznaki jak, np.: Turysta Senior w 1981 r. – 826, w 1984 r. – 370, Szlakami Chwały Oręża Polskiego w 1981 r. – 1 654, w 1983 r. – 3 538, w 1984 r. – 2 989. W dokumentach Zarządu Głównego PTTK w pozycji „inne” podano zdobycie na przykład 95 591 odznak w roku 1969 i 4 345 w roku 1970, co stanowiło odpowiednio 58,5% i 57,4% wszystkich zdobytych w tych latach odznak.

Tabela 1. Liczba odznak ogółem i wybranych dyscyplin turystyki kwalifikowanej oraz krajoznawczych przyznanych przez referaty weryfikacji PTTK w latach 1951–2000

Lata	Liczba przyznanych odznak					
	GOT	OTP	KOT	Odz. Kraj.	ROKraj.	Ogółem
1951–1960	173 628	26 952	9 676	–	–	244 735
1961–1970	167 362	119 551	16 712	–	–	604 669
1971–1980	369 926	312 705	41 285	5 393	26 380	1 069 313
1981–1990	445 008	222 950	25 560	16 826	125 560	1 121 913
1991–2000	154 932	75 863	10 988	11 514	52 273	389 034
Razem	1 310 856	758 021	104 221	33 733	204 213	3 429 644

Wymienione w tabeli 1 odznaki: Górską Odznaką Turystyczną (GOT), Odznaką Turystyki Pieszej (OTP), Kolarską Odznaką Turystyczną (KOT), Odznaką Krajoznawczą (Odz. Kraj.) i Regionalne Odznaki Krajoznawcze (ROKraj.) stanowiły łącznie 70,0% wszystkich odznak. Dwie najbardziej popularne GOT i OTP wynosiły odpowiednio 38,5% i 22,3% wszystkich. Odznaki innych dyscyplin turystyki kwalifikowanej cieszyły się w niektórych latach równie dużym zainteresowaniem. Dla przykładu liczby zdobytych w wybranych latach odznak turystyki motorowej (MOT) przedstawiają się następująco: 1961 r. – 1 655, 1963 r. – 1 831, 1967 r. – 6 521, 1971 r. – 2 804. W całym 50-leciu wymienione w tabeli 1 odznaki GOT, OTP, KOT, a w ostatnich dziesięcioleciach krajoznawcze zdobywane były w największych ilościach.

Trudno stwierdzić dlaczego odznaki turystyki górskiej zdobywane były najczęściej. Wędrówka po górach nie jest ani łatwiejsza, ani ze względu na ich geograficzne położenie najbardziej dostępna. Z całą pewnością, co przytaczam za Januszem Zdebskim,⁵ *Dzięki turystyce górskiej, człowiek może zaspokajać swe potrzeby kontaktu emocjonalnego. Góry jako wspólny przedmiot adoracji, zainteresowań, zbliżają i łączą ludzi, tworzą podstawy uczuć sympatii i przyjaźni. Poprzez góry, dzięki nim, trafiamy do drugiego człowieka, zyskujemy jego akceptację i sami go akceptujemy.* Zapewne w tym tkwią główne motywacje zdobycia przez 50 lat PTTK ponad 1 300 000 GOT.

Przy zbieraniu danych stwierdzano w wielu przypadkach większe lub mniejsze różnice, w zależności od źródła, nawet jeśli sygnowane były wydawałoby się przez tych samych autorów. Przyczyną różnic mogły być inne szacowania przez, na

⁵ J. Zdebski, *Motywy uprawiania turystyki górskiej, (w:) Społeczno-wychowawcza i zdrowotna rola turystyki górskiej PTTK, Zarząd Główny, Komisja Turystyki Górskiej, Warszawa 1979.*

przykład, ZG PTTK i komisje Zarządu Głównego odpowiedniej dyscypliny turystyki. Stąd też Władysław Krygowski⁶ podawał liczby zdobytych GOT: w 1951 r. – 12 651, w 1952 r. – 18 605, w 1967 r. – 24 393, a w dokumentach sygnowanych przez Zarząd Główny PTTK w tych samych latach podano liczby: w 1951 r. – 5 435, w 1952 r. – 19 091 i w 1967 r. – 16 437. Jeśli w dyspozycji były dwa źródła do opracowania włączano dane sygnowane przez ZG PTTK. Warto może wspomnieć, iż w roku 1935 przyznano 55 GOT, a w roku 1939 – 190⁷.

Liczby przyznanych odznak w kolejnych dziesięcioleciach lat 1951–2000 były w granicach od 244 735 do najwyższej 1 121 913 w latach 1981–1990. Rok 1979 był rekordowym w pięćdziesięcioleciu: przyznano 148 218 odznak, w tym GOT – 53 577, OTP – 39 206.

W turystyce aktywnej wszystko zależy od przodowników⁸. Odznaki turystyki kwalifikowanej i krajoznawcze przyznawane-weryfikowane są przez przodowników i instruktorów, członków PTTK posiadających uprawnienia kadry programowej. Liczbę uprawnień kadry programowej wybranych dyscyplin turystyki w latach 1951–2000 podano w tabeli 2. Wielkości określają średnioroczne liczby uprawnień w dziesięcioleciach. Dane dla lat 1951–1960 mogą być obciążone większym błędem niż dla pozostałych dziesięcioleci. Powodem błędu było niejednoznaczne w tym czasie określenie „kadra” oraz brak danych za niektóre lata. Wymienione w tabeli 2 cztery uprawnienia przodownicze i jedno instruktorskie stanowiły w latach 1971–2000 od 76% do 79% wszystkich w odniesieniu do przodowników i instruktorów oraz od 10% do 21% w odniesieniu do całej kadry programowej.

Tabela 2. Liczba uprawnień wybranych dyscyplin kadry programowej PTTK w latach 1951–2000. Podano dla dziesięciolecia wartości średni w roku

Lata	Liczba uprawnień					Ogółem	
	PGOT	PTP	P Kol.	P Kaj.	I Kraj.	Prz. i Inst.	K progr.
1951–1960	1 000	300	200	200	–	1 800	2 500
1961–1970	1 818	1 176	450	653	–	5 761	32 127
1971–1980	3 648	4 131	1 221	1 441	1 015	15 130	119 894
1981–1990	4 669	5 479	1 880	1 940	1 655	19 775	124 666
1991–2000	3 484	3 561	1 229	1 047	1 224	13 612	49 470

PGOT – Przodownicy Górskiej Odznaki Turystycznej, PTP – Przodownicy Turystyki Pieszej, P Kol. – Przodownicy Turystyki Kolarskiej, P Kaj. – Przodownicy Turystyki Kajakowej, I Kraj. – Instruktorzy Krajoznawstwa, Prz. i Inst. – Przodownicy i Instruktorzy, K progr. – kadra programowa.

W skład kadry programowej PTTK oprócz przodowników i instruktorów wchodzi lub byli wliczani również: organizatorzy turystyki, przewodnicy, opiekunowie SKKT, strażnicy Służby Kultury Szlaku. Z całą pewnością można stwierdzić, iż ich

⁶ W. Krygowski, op.cit.

⁷ GOT w przededniu miliona, „Gościńiec” 1984, XVI, 9, s. 178.

⁸ A. Gordon, *Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze przed pięćdziesięcioleciem połączenia Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego i Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego*, „Ziemia” 1999, ss. 161–182.

zaangażowanie w propagowanie zasad racjonalnego wypoczynku poprzez uprawianie turystyki kwalifikowanej i krajoznawstwa było również stymulatorem zdobywania odznak. Ponieważ jednak uprawnienia te nie dawały prawa weryfikowania odznak, dane odnośnie ich liczby są różne w przypadku kadry programowej oraz przodowników i instruktorów. Nie potrafię stwierdzić czy w pięćdziesięcioleciu były to wartości największe, ale notowano liczby organizatorów w latach: 1967 – 25 322, 1971 – 48 990, 1983 – 54 670, 1984 – 55 544, Strażników Służby Kultury Szlaku: 1983 – 12 445, 1984 – 9 631⁹, opiekunów SKKT: 1988 – 6 303, 1993 – 1 761.

W tabeli 3 przedstawiono dane liczbowe imprez turystyki kwalifikowanej organizowanych przez PTTK, biorących w nich udział uczestników oraz średnioroczną liczbę członków Towarzystwa. Najwięcej imprez 804 382 było w latach 1981–1990. W tych samych latach w imprezach turystyki kwalifikowanej uczestniczyło 19 670 204 osób. Imprezy turystyki kwalifikowanej organizowane były również przez inne niż PTTK instytucje (szkoły, ZHP, LZS). Stąd też należy zapewne w pełni podzielić pogląd Tadeusza Łobożewicza¹⁰, iż liczba uczestników imprez turystyki kwalifikowanej będzie bliższa prawdy, jeśli dane PTTK zwiększymy o 50%. Liczbę uczestników należałoby zwiększyć o uprawiających turystykę kwalifikowaną samodzielnie, na przykład biorących udział w organizowanych przez wiele oddziałów tzw. rajdach indywidualnych.

Tabela 3. Liczba imprez turystyki kwalifikowanej organizowanych przez PTTK i biorących w nich udział uczestników w latach 1951–2000

Lata	Imprezy	Uczestnicy	Człon. PTTK*
1951–1960	106 969	1 951 003	131 303
1961–1970	275 913	6 514 958	293 226
1971–1980	727 411	19 725 657	591 607
1981–1990	804 382	19 670 204	674 895
1991–2000	296 780	7 205 762	115 202
Razem	2 211 455	55 067 584	

* Średnio w roku dla dziesięciolecia

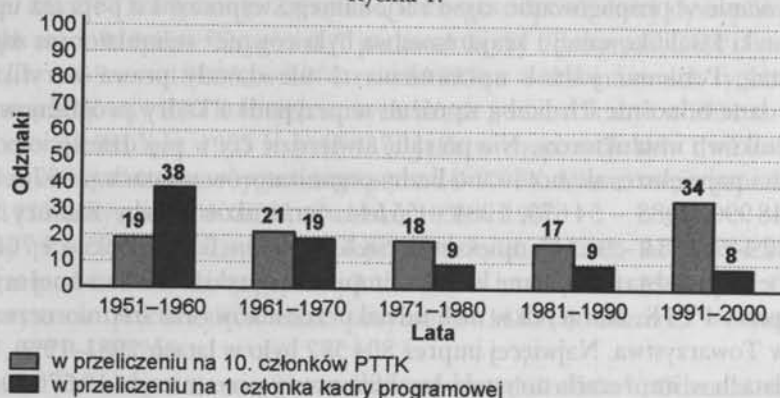
Różnego rodzaju uwarunkowania sprawiły, że liczba członków PTTK zmieniała się w latach 1951–1960 od średniorocznej 131 303 poprzez 647 895 w latach 1981–1990 do 115 202 w latach 1991–2000. Lata 1991–2000 były dla turystów odmienne od pozostałych. Akcent z preferowanej wcześniej tak przez politykę państwa, jak i przez regulaminy odznak turystyki zbiorowej przeniesiono na indywidualną. Spadek liczby zdobywanych odznak można zapewne również wiązać z ograniczoną możliwością ich propagowania.

Dynamikę zmian liczby zdobytych odznak i liczby uprawnień kadry programowej w stosunku do liczby członków ilustrują wykresy przedstawione na rycinie 1. Względnie najwięcej odznak zdobywano w latach 1991–2000. Były to lata znacznego

⁹ W. Militz, *PTTK w 1984 r.*, „Ziemia” 1985, ss. 318–335.

¹⁰ T. Łobożewicz, op.cit., s. 126.

Rycina 1.

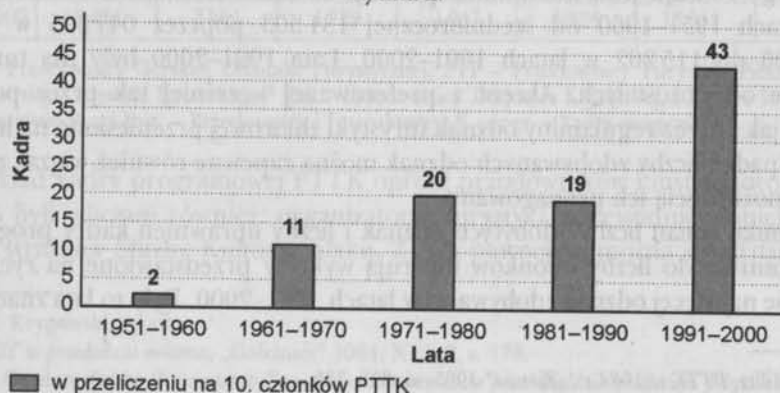
zmniejszenia się liczby członków Towarzystwa. Można zatem sądzić, iż Towarzystwo nasze opuścili mniej aktywni członkowie, a pozostali głównie uprawiający aktywne formy turystyki i krajoznawstwa.

W Towarzystwie, jak to wskazują dane przedstawione na rycinie 1, pozostała znaczna część członków posiadających uprawnienia kadry programowej. W latach 1991-2000 średnio 1000 członków Towarzystwa posiadało 429 uprawnień, podczas gdy w latach 1961-1990 liczba uprawnień w stosunku do 1000 członków była w granicach 110-200.

Odnaki turystyki kwalifikowanej i krajoznawcze zdobywane były, w znacznej części, na imprezach organizowanych przez PTTK oraz inne organizacje i instytucje. Najczęściej, a może najchętniej, uczestnicy imprez zdobywali odznaki w latach 1951-1960. Odnakę zdobył w tym okresie co ósmy uczestnik imprezy. W następnych dziesięcioleciach odznakę zdobywał jeden na około 20 uczestników imprez.

Kadra programowa jest tą częścią członków Towarzystwa, która nie tylko przygotowuje imprezy, ale również stymuluje zdobywanie odznak. Zdobywane odznaki są podobnie jak organizowane imprezy, miernikiem aktywności kadry. Stąd też na rycinie 2 przedstawiono dane dotyczące liczby zdobytych odznak w przeliczeniu na 1000 członków kadry programowej. Średnio względnie najwięcej odznak

Rycina 2.

w stosunku do uprawnień kadry programowej 18 821 na 1000 weryfikowanych było w latach 1961–1970. W latach 1971–2000 liczba ta utrzymywała się w granicach 8 000–9 000 odznak na 1000 członków kadry.

Rok 2000 dla tego opracowania był kończącym 50-lecie PTTK. Będzie on również rokiem odniesienia w XXI w. przy ocenie rozwoju turystyki kwalifikowanej, nazywanej być może w przyszłości aktywną. Kierując się wypowiedzianą wyżej przesłanką, w tabeli 4 przedstawiono wybrane dane liczbowe odnośnie turystyki kwalifikowanej za rok 2000. Należy zauważyć, iż w pozycji przodownicy i instruktorzy oraz kadra programowa ogółem podano osoby fizyczne, a nie uprawnienia.

Tabela 4. Liczbowe elementy turystyki kwalifikowanej i krajoznawstwa stymulujące ilość zdobywanych w PTTK odznak w 2000 roku

Dyscyplina turystyki kwalifikowanej lub krajoznawstwa	Przodownicy i instruktorzy	Imprezy	Uczestnicy imprez	Odnaki
Górska	3054	6287	149922	14 773
Jeździecka	49	54	776	75
Kajakowa	1091	960	19028	886
Kolarska	1227	3205	51060	1183
Motorowa	502	432	9033	185
Narciarska ^b	587	1028	17 197	445
Piesza	3107	8385	284896	8763
Żeglarska	219	1057	10233	157
Imprezy na orientację	326	999	41801	853
Nurkowanie swobodne	127	576	6236	56
Krajoznawstwo	1328	–	–	1745 ^c
Fotografia krajoznawcza	68	–	–	28
Ochrona przyrody ^f	3601	–	–	2309
Ogółem ^a	42 512 ^d	26 191	676 347	44 534 ^f

^a – osoby fizyczne, ^b – przodownicy i instruktorzy, ^c – instruktorzy, strażnicy, opiekunowie, ^d – oprócz wymienionych: przewodnicy, znakarze, opiekunowie SKKT, instruktorzy przewodnictwa, i instruktorzy i społeczni opiekunowie zabytków, organizatorzy turystyki, ^e – wg regulaminu Komisji Krajoznawczej ZG PTTK, ^f – oprócz wymienionych: MOK, Turysta Senior, Reg. OK., inne.

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze wychodząc naprzeciw zainteresowaniom i nawykom swych członków oraz sympatyków wprowadziło do turystyki różne formy jej uprawiania. Mamy zatem komercyjną i nie komercyjną turystykę wycieczkową, aktywną turystykę kwalifikowaną, indywidualną i zbiorową turystykę akcentującą zainteresowania przyrodą, zabytkami, historią lub teraźniejszością. Największą gamę możliwości wypełniania zainteresowań daje jednak turystyka kwalifikowana, którą można uprawiać na nizinach i w górach, na wodzie oraz pod wodą, wykorzystując jako środek przemieszczania tylko własne nogi lub wspomaganie: żaglówką, kajakiem, rowerem, samochodem.

Turystą kwalifikowanym nie zostaje się przypadkowo ani po pierwszej wycieczce. Stajemy się nim w miarę nabywania doświadczeń i umiejętności. Umiejętność zwiedzania, wypoczywania, przeżywania spotkań z zabytkami i przyrodą przychodzi z czasem. Zdobywanie odznak jest znakomitym sposobem przyspieszania nabywania wiedzy, wyrabiania nawyków i umiejętności. Odznaki, których regulaminy nasycone są wymaganiami krajoznawczymi pozwalają na równowagę w turystyce kwalifikowanej elementów sportowych i poznawczych. Podstawą regulaminowych punktacji jest dzień wędrówki, a nie liczba przebytych kilometrów. Zapisy takie ograniczają sportowy element pogoni za długością trasy, za liczbą przebytych kilometrów. Regulaminy odznak preferują poznawanie tak dalece, iż w niektórych, na przykład MOT, wskazywane są najbardziej ciekawe obiekty krajoznawcze w Polsce. Regulamin pełni funkcję mini przewodnika.

Od konsumpcyjnego wycieczkowania turysta przechodzi do aktywnej formy z zaangażowaniem własnych przemyśleń, własnego intelektu. Turysta krajoznawca nobilitowany posiadaniem odznaki staje się lepszym wybijającym nad przeciętność propagatorem szeroko rozumianej kultury turystycznej. Posiadacz odznaki bardziej niż inni dostrzega i ceni otaczające go środowisko, pojmując jednocześnie jego znaczenie istnienia i rozwoju człowieka. Dbając o jego ochronę, zapobiega przejawom niszczenia.

Towarzystwo jest organizacją o ogromnych możliwościach edukacyjnych i wychowawczych. Odznaki i turystyka kwalifikowana wnoszą wiele elementów edukacyjnych i wychowawczych. Ta forma, jak trafnie zauważył Ryszard Kuncce, kreuje najwłaściwsze relacje między człowiekiem a przyrodą i najpełniej umacnia miłość do Polski i zrozumienie rzeczywistych problemów regionu oraz kraju. W innej wypowiedzi wskazał *przyszłością turystyki jest turystyka aktywna. Trzeba utrzymać popieranie tej formy turystyki jako zadania państwowego. To właśnie aktywne formy, jak turystyka góraska, wodna, kolarska itd. będą decydowały obok turystyki przyrodniczej i specjalistycznej o wychowaniu dla i przez turystykę.*¹¹

Odznaki krajoznawcze i turystyki kwalifikowanej mają w sobie cechy integralności krajoznawczej, a ta jak to podkreślał Andrzej Gordon *zasadza się na tym, że w procesie poznawczym krajoznawca integruje w sobie, a potem w przekazie różne dziedziny wiedzy. Łączy też poznanie z budowaniem w sobie emocjonalnego związku z ziemią swoich rodzinnych ojczytych korzeni. I wreszcie krajoznawca łączy swoje poznanie i przeżycia z kształtowaniem w sobie powinności wobec Ojczyzny i regionu. Właśnie z takiej motywacji zrodziły się różnorodne inicjatywy ochrony przyrody, zabytków i mądre projekcje zagospodarowywania przestrzeni*¹².

Przedstawione w opracowaniu dane liczbowe pokazują ogromny dorobek Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w obszarze turystyki kwalifikowanej, nazywanej coraz częściej turystyką aktywną poprzez system odznak. Mam nadzieję, iż ta forma turystyki uznawana przez wielu za najbardziej doskonałą będzie akceptowana i rozwijana nie tylko w naszym Towarzystwie.

¹¹ R. Kuncce, *Aktywizowanie działań na rzecz zwiększenia uczestnictwa w turystyce krajowej, włączenia dzieci i młodzieży w turystykę aktywną*, [w:] *Imprezy turystyczne jako forma edukacji krajoznawczej społeczeństwa. V Kongres Krajoznawstwa Polskiego Gniezno 2000. Sejmik Przedkongresowy, Łódź-Pabianice-Zgierz 1998*, ss. 19-28.

¹² Gordon A., *Wychowanie przez krajoznawstwo*, „Ziemia 2000”, ss. 309-326.